שמעתא עמיקתא

גליון תר"מ | פרשת יתרו | תשפ"ה | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובב"א

הלכות מצויות לט"ו בשבט

דיני בדיקת תולעים וקדימה בברכות

משיעורי

הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א

מו"ץ וראש כולל הוראה רמות

מנהגי ט"ו בשבט

יום ט"ו בשבט הוא ר"ה לאילנות. [ר"ה (ב.)]. ונהגו שלא ליפול על פניהם ביום זה. [שו"ע (סי' קלא סע' ו)]. ולא במנחה שלפניו. [מ"ב (ס"ק לב) וכה"ח (אות קא)]. ונוהגים להרבות במיני פירות של אילנות. [מ"ב (ס"ק לא). ועי' כה"ח (שם אות צז) שאף מבני ספרד יש שנוהגים כן. ועי' בספר טעמי המנהגים (סוף ענייני חנוכה סי' תתסז) בשם בני יששכר להתפלל שיזכה לאתרוג כשר ומהודר].

הלכות תולעים

א. תולעת שנוצרה במחובר

תולעת שנוצרה בפרי מחובר לקרקע, אסורה אף אם לא פירשה [שו"ע (יו"ד סי' פד סע' ו). ודעת הכה"ח (אות נג) שבמקום ספק יש לצרף דעת המקילים שאף בזה צריך פרשה], אלא שיש אומרים שאינה נאסרת אלא אם כן רחשה. [שו"ע (שם)]. ויש מחמירים אף אם לא רחשה [רמ"א (שם), ט"ז (ס"ק י), ש"ך (ס"ק יט), פר"ח (ס"ק יח ד"ה והוא שריחש). וכ"כ הגר"א (אות כ) בדעת הרמ"א], וכן עיקר. [פלתי (ס"ק ה וכרתי ס"ק יא), חכ"א (כלל לח אות יב) וכה"ח (אות נד)].

ב. תולעת שנוצרה בתלוש

תולעת שנוצרה בפרי תלוש, אינה נאסרת אלא אם כן פירשה [שו"ע (שם סע' ד)], ומ"מ אפילו לא פירשה כולה מהפרי אלא מקצתה, או שלא פירשה אלא על גבי הפרי או על הגרעין שבתוכו, או שפירשה מפרי לפרי, אסורה. ויש אוסרים אפילו מת בתוך הפרי ופירש אחר כך. [שו"ע (שם)]. וכן יש להחמיר. [פר"ח (ס"ק יג) וכה"ח (אות לד). ועי' בש"ך (ס"ק יא) שכל אלו אופנים הנ"ל הם בעיות בש"ס וסלקו בתיקו וקי"ל לחומרא. ונפ"מ לענין ס"ס, עי' בכה"ח (אות לג)].

ג. פרי שהתליע ואין ידוע אם במחובר או בתלוש

פרי שהתליע ואין ידוע אם במחובר אם בתלוש אסור באכילה. [שו"ע (סע' ז). ועי' בפמ"ג (שם)].

ד. פרי נקוב

תולעת הנמצאת בתוך הפרי, דעת השו"ע (סי' פד סע' ד) שלא חוששים אולי פירשה וחזרה, ואפילו החור נקוב לחוץ, והתולעת לא נאסרה (אם נוצרה בתלוש). ודעת הרמ"א (שם) שאם החור נקוב לחוץ חוששין שאולי פירשה, ואסורה. [וכן פסק הכה"ח (אות לו) להחמיר].

ה. מאכל שהתליע בתוך כלי

יש אומרים שתולעים שנוצרו במאכל הצבור בכלי (כגון קמח או אורז שהתליעו באריזה), אפילו פירשו לדופני הכלי וחזרו, לא חשיב פירשו ומותרות. [פר"ח (ס"ק יז) וחזו"א (סי' יד סס"ק ד). והלבו"ש (חי' דינים אות לז) והנוב"י (יו"ד ק' סי' כז) כתי' שהמיקל אין מוחין בידו]. וי"א שאף באופן זה נחשב שפרשו, ואסורות. ויש להחמיר, וכן נוהגים. [שו"ע (שם סע' ה), ש"ך (ס"ק טו), ערוה"ש (אות מז) וכה"ח (אות לט). וכתי' הגריש"א זצ"ל (בדיקת המזון ח"א עמ' 108) שכן המנהג. ובשבה"ל (ח"ז סי' קכג) כתי' דאע"פ שיש מקום להתירו של הפר"ח מ"מ אשרי הנזהר. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון צ"ב].

ו. תולעים שנראות רק על ידי זכוכית מגדלת

אפי' תולעת קטנה מאוד אסורה, אע"פ שלא רואים את צורת התולעת עצמה אלא את מקום הרחש. [רשב"א (סי' ערה)]. ומכל מקום תולעת שאין העין שולטת בה אלא ע"י זכוכית מגדלת, אינה אסורה. [הגר"ח מבריסק זצ"ל, הובא באג"מ (יו"ד ח"ב סי' קמו ד"ה ומה). וכ"כ הערוה"ש (אות לו). וכן נקט בשבט הלוי (ח"ד סי' קמב אות ב) ובתנאי שראיתו בריאה. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון צ"ט].

חובת בדיקת פירות וירקות מתולעים

א. חובת בדיקה

כל דבר שדרכו להתליע במחובר, אפילו אם לא ידוע שהתליע, אסור לאוכלו בלא בדיקה. [שו"ע (סעי' ח)]. ואם אין דרכו להתליע במחובר אלא בתלוש, כגון קמח ופירות יבשים, יש אומרים שאינו צריך בדיקה. ויש חולקים. ולמעשה יש להחמיר לבודקו. [דעת הט"ז (ס"ק יב), הכנה"ג (הב"י אות מז), השולחן גבוה (מחבי אות ב) והכה"ח (אות סג) שא"צ לבודקם. אולם הפמ"ג (ש"ד ס"ק כג) בדעת הש"ך נקט שצריך לבודקם. והכרעת הפמ"ג (מ"ז ס"ק יב) והשבט הלוי (ח"ה סי' קכה אות א) להחמיר].

ב. דבר שאין דרכו להתליע רק לפרקים

דבר שאין דרכו להתליע אלא לפרקים, בודק מקצתו ("בדיקת מדגם") ואם לא מצא בו תולעים גם השאר מותר. [ערוה"ש (אות סה) וכבר מבואר כן בתשב"ץ (ח"ג סי' יא) ושם כתב לבדוק שיעור סעודה. וכן פסק הגרש"א זצ"ל (שם פ"ה עמ' 122 הגה 2) דמהני בדיקת מדגם בכה"ג. וכן דעת הגר"ש ואזנר זצ"ל (שם פ"ה עמ' 122 הגה 2) והוסיף שאם בישל חלק ללא בדיקה וא"א לבודקו, בודק מה שנשאר מאותו מין, ואם לא מצא תולעים הכל מותר, ואם מצא אפי' תולעת א' מה שהתבשל אסור]. וכן פרי שבקיץ מצוי בו נגיעות ובחורף אינו מצוי, ורוצים לבודקו בעונת המעבר כדי לדעת אם כבר מצוי נגיעות, ניתן לבדוק באופן הנ"ל. [עי' ספר בדיקת המזון כהלכה (פ"ה הגה 2)].

ג. דבר שלא ידוע אם דרכו להתליע

פירות שלא ידוע אם טבעם להתליע, בודק מקצתם, ואם לא מצא תולעים כולם מותרים. [עי' ספר בדיקת המזון כהלכה (פ"ה הגה 2)].

ד. דבר שאין דרכו להתליע והתיישן

דבר שאין דרכו להתליע והתיישן (ויש לחוש שמא התליע), די בבדיקת מקצתו ("בדיקת מדגם") כדי לוודא שאין המאכל נגוע. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פ"ב אות ס)].

ה. חובת בדיקה כשיש מיעוט המצוי

חובת הבדיקה חלה במקום שיש מיעוט המצוי שפרי זה מתולע. [שו"ע (סע' ח) ושו"ך (ס"ק טז וכג)]. וחיוב זה הוא מדרבנן. אבל אם הוחזק כמתולע חייבים לבודקו מהתורה. [ש"ך (סי' לט ס"ק ח), פמ"ג (או"ח סי' ח א"א ס"ק יא וסי' נה ס"ק ו), מ"ב (סי' נה ס"ק לא) וכה"ח (יו"ד שם אות ה)].

ו. אופן הבדיקה כשיש מיעוט המצוי

במקום שיש מיעוט המצוי לא די בבדיקת הרוב אלא צריך לבדוק כולו. [רמ"א (סע' ח). וביאר בש"ך (ס"ק כג וס"ק כח) דכל שמצוי אין סומכין על בדיקת הרוב ודומה לבדיקת הריאה בריש סי' ל"ט].

ז. מיעוט המצוי מהו

יש אומרים שמיעוט המצוי הוא קרוב למחצה (כ-49%). [הריב"ש (סי' קצא)]. וי"א שהוא חלק אחד מעשרה (10%). [משכנות יעקב (סי' יז) ומהרש"ם (דעת תורה יו"ד סי' לט ס"ק ג)]. ויש מי שאומר שמיעוט המצוי היינו שהופעת המיעוט הוא דבר המצוי הרבה, שהמועט מלווה את הרוב בכל עת ובכל מקום. [שבט הלוי (ח"א סי' פא ד"ה אלא ודי"ה ומי"מ). ועי' במשכ"י (שם עמ' רי ד"ה ולענין שאלתו)]. והעיקר כשיטה האמצעית שהוא חלק א' מעשרה. [קובץ תשובות (ח"ג סי' קיג ושעטנז בהלכה פ"ז הגה טז). והגרשז"א זצ"ל (בדבהמ"כ עמ' 179 שאלה א ומנח"ש תני סי' סג) נקט שטוב להחמיר כשיעור זה. ובישא יוסף (יו"ד סי' א אות ב) כתי' בשם הגרש"א זצ"ל דהוא כ-7%. ועי' בגליונות צ"ב ור"צ]. ויש לציין שיש רשימות אשר מציינים על חובה לבדוק כל מיני פירות וכדו' לפי כ – 3% בלבד.

ח. איך משערים מיעוט המצוי

יש אומרים שמיעוט המצוי נמדד לפי הכמות שרגילים לקנות, אם שק או שקית. ואם מבשלים כמות גדולה (כגון במלון) מתחשבים בכמות כולה ולא הולכים לפי המנות שמחלקים לכל סועד בנפרד. [הגרש"א זצ"ל (בדבהמ"כ עמ' 117 הגה 4). וכן הוא במבית לוי (יו"ד אות יג)]. ויש אומרים שתלוי בכמות שרגילים לבודקה. [הגר"ש וואזנר זצ"ל (בדבהמ"כ שם)]. ויש אומרים שתלוי בכמות שרגילים לבשל בפעם אחת. [הגרנ"ק זצ"ל (שם). והגרשז"א זצ"ל (שם) כתי' לענין החסה שהולכים לפי ראשיה האם ברובם יש נגיעות, ולא מחשבים לפי כל עלה ועלה בנפרד. ועי' עוד בפמ"ג (סי' פד ש"ד ס"ק לד) דכל ירק שהוחזק ג"פ בתולעים אסור לאוכלו בלא בדיקה. ועי' בגליון צ"ב].

ט. בדיקת פירות וירקות הגדלים בגידול מיוחד ללא תולעים

ירקות הגדלים בגידול מיוחד ללא תולעים (כגון חסה וכדו'), נחשבים לאינם מוחזקים בתולעים, ומספיק להם שטיפה בזרם מים (לכל עלה ועלה בנפרד), לפני אכילתם. [הגרי"ש זצ"ל (ישא יוסף יו"ד ססי' ב) ותשובות והנהגות (ח"ג סי' רנב). ועי' שמעתא עמיקתא גליון רצ"ד].

י. בדיקת קמח ואורז בזמנינו

בזמנינו שלא מצוי (עכ"פ בארץ ישראל) תולעים בקמח ובאורז ביתי הנקנים באריזות קטנות, מעיקר הדין לא צריכים בדיקה (באופן שנשמרו כראוי). ומכל מקום על פי הוראות גדולי הדור המנהג להחמיר. [שמענו מא' מחשובי משגיחי כשרות בשם גדולי הדור דכיון שהמצב יכול להשתנות יש לנהוג תמיד לבדוק]. ובשעת הדחק, כגון בערב שבת באופן שאין זמן לבדוק הקמח, רשאי לנהוג כעיקר הדין. [כי מעיקר הדין א"צ בדיקה כנ"ל, ועוד שבמקום מצוה רשאי להתעלם מהבדיקה אף במקום שיש משום מיעוט המצוי, כמבואר במהרש"ל (על הסמ"ג לאו קיא). וכן פסק הבית יעקב (סי' צט ד"ה ולפ"ז) הובא בסד"ט (סי' קצו ס"ק טו) ובעבודת הגרשוני (סי' פד על הט"ז ס"ק יב). וכן נקט הפמ"ג (סי' תסז א"א ס"ק ל). ועי' בשמעתא עמיקתא גליונות צ"ב ורצ"א].

תבשיל שהתערבה בו תולעת

א. תבשיל שהתערבה בו תולעת

אע"פ שאיסור הנופל לתוך היתר בטל ברוב או בששים, מ"מ בריה שלמה (כגון נמלה) חשובה היא, ועל כן החמירו רבנן שאינה בטילה. [שו"ע וט"ז (רסי' ק)]. והסכמת הפוסקים שאף תולעת בכלל בריה ואינה בטילה. [עי' בפת"ש (סי' קג ס"ק א), בחו"ד (ס"ק ה), בפמ"ג (סי' פד ש"ד ס"ק לא), ועוד. דלא כהלבו"ש (חי' דינים אות קלא) המיקל בזה, ודלא כהפלתי (סי' ק ס"ק ד). ועי' עוד בחזו"א (יו"ד סי' יד ס"ק ו) דתולעים שמחמת הפלגת קוטנם אבדו הכרת העין אפשר שאינם בכלל בריה. ועי' עוד בגליון ק"ע].

ב. ספק אם נפלה תולעת בתבשיל

אם יש ספק אם נפלה תולעת (או בריה אחרת) בתוך התבשיל, כיון שדין בריה שאינה בטילה אינו אלא מדרבנן, התבשיל מותר, כי הוא ספק דרבנן ולקולא. [כתי' הט"ז (רסי' ק) דבריה אינה בטלה מדרבנן. ועי' בש"ך (סי' קי כללי הס"ס אות יט) דאיסור תורה שאינו בטל מדרבנן ויש ספק אם נפל בתבשיל ספקו לקולא. ובר מין דין דעת החזו"א (סי' יד ס"ק ו) דבספק סמכינן שאף על הצד שיש שם בריה היא תתבטל ע"י הלעיסה, ומשום אין מבטלין ליכא שאין כוונתו לבטל. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון קע"א, ואכמ"ל].

ג. תבשיל שנמצאו בו ג' "תולעים"

המוצא שלש תולעים בתבשיל, הוחזק התבשיל כמתולע וצריך לבודקו או לסננו. ואם יש בו ירקות יש לחוש אולי יש בהם עוד תולעים ואינן ניכרות. [השו"ע (סי' פד סע' ט וסי' ק סע' ד), הט"ז (סי' ק ס"ק ו) והמנח"י (כלל מו ס"ק כט)]. וכל זה בירקות, אבל שאר פירות ואפילו כמהין ופטריות, אפשר לבודקן אפילו אחר שנתבשלו ומותרים בבדיקה. [ש"ך (ס"ק לד)].

ד. מאכל שנמצאו בו ג' "נמלים"

מאכל שנמצאו בו אפילו ג' או יותר רחשים הבאין מעלמא, זורקם ושאר המאכל מותר [שכיון שהם באים מעלמא לא מחזיקים המאכל כנגוע, כמ"ש המ"א (סי' תסז ס"ק יב), המ"ב (ס"ק לט)]. וי"א שסומכים על זה דוקא במיני רחשים שאין מצוי שימצאו בבת אחת רבים מהם, אבל נמלים וכיוצא בזה שמצוי שימצאו הרבה, מחזיקים התבשיל בשלשה. [פר"ת (סי' פד ס"ק כב)].

ה. נתן תבלין במאכל ולאחר זמן מצא בו "תולעים"

נתן תבלין במאכל ולאחר קצת זמן מצא "בתבלין" ג' תולעים (או יותר), יש אומרים שהמאכל מותר משום שתלינו שהתולעים נוצרו לאחר נתינת התבלין במאכל. ויש חולקים. ויש להחמיר. [עי' בט"ז (סי' פד ס"ק יז) שהקל מכח ס"ס, שמא התולעים נוצרו אח"כ ושמא נמוקו מחמת האש. והפלתי (סי' פד) התיר משום דאוקי פירות על חזקתו. אולם הנקה"כ (שם) כתי' לאסור כיון שדרכם להתליע וא"כ ספק הרגיל הוא ולאו שמיה ספק. וכן פסק השבה"ל (ח"ז סי' קכו אות ב)].

ו. נתן תבלין במאכל ולאחר זמן מצא בו "נמלים"

נתן תבלין במאכל ולאחר קצת זמן מצא בו כמה נמלים (או רחש הבא מעלמא), המאכל מותר, ועי' בהערה. [לא מבעיא לדעת הט"ז והפלתי הנ"ל באות הקודמת שמותר בכה"ג. אלא אף לחולקים, בנ"ד שהם כבר קיימים ורק באין מעלמא, יש לתלות דעתה באו ואין זה ספק הרגיל. ולזה הסכימו הגרש"ז אולמן והגרמ"ש קליין שליט"א. ומ"מ הכל לפי המקום שהיה האוכל שמור, והזמן שעבר בין ההשתמשות בתבלין או בסוכר לבין מציאת החרקים, וכמו כן הדבר תלוי במזג האויר. ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קע"ה].

ז. פרי שמוחזק שהוא מתולע ובשלו ללא בדיקה

במקום שהפרי מוחזק בתולעים (כלומר שרוב מין זה מתולע), י"א שדין הפרי כספק מתולע, ועל כן אם בשלו ללא בדיקה התבשיל מותר. [רדב"ז (סי' תשכג) וצ"צ (פסקים סי' פד ס"ק כז) משום ס"ס, ספק אין תולעים ספק נימוחו]. וי"א שדינו כודאי מתולע. וכן עיקר. [רשב"א (תה"א ש"ג ב"ג) הובא בשו"ע (סע' ט), או"ה (כלל מא דין ג), ש"ך (ס"ק כט) וכרתי (ס"ק טז). ועי' בפר"ח (ס"ק לא) ובדברי הגרי"א זצ"ל (בד"כ ח"א עמ' 173). ודעת הגרי"א זצ"ל (אשרי האיש פ"ב אות מה) שמוחזק תלוי ברוב].

ח. פרי החייב בדיקה משום ספק אם מתולע ובשלו ללא בדיקה

בישל פרי שיש ספק אם היתה בו תולעת, או שחייב בדיקה משום מיעוט המצוי, אם אפשר לבודקו עתה, בודק, ואם לאו מותר לאוכלו. [שו"ע (סי' פד סע' ט), ט"ז (ס"ק יב) ופמ"ג (שם), ש"ך (ס"ק כ"ט ולא) ועוד, עי' לעיל אות ז'. ועי' עוד בשיבת ציון (סי' כח ד"ה מעתה)].

ט. קמח ספק מתולע ואפה עמו ללא בדיקה

אפה עיסה מקמח שיש בו ספק אם היה בו תולעת, י"א שהמאפה מותר באכילה. [ט"ז (ס"ק יז) דאף ע"י אפיה אומרים שמא נמוח]. ויש חולקים. [פר"ח (ס"ק לג) שבאפיה לא נימוחים]. ובחשש תולעים קטנים יש להקל. [פלתי (ס"ק ז). וכתב בשבט הלוי (ח"ז סי' קכו) שכן המנהג].

אין מבטלים איסור לכתחלה בפרי מתולע

א. לרסק פרי על מנת לאוכלו ללא בדיקה

פירות וירקות **שבודאי** יש בהם תולעים, אין היתר לטוחנם ללא בדיקה אפילו דעתו לתקנם לצורך האכילה ולא לבטל האיסור. אולם במקום שיש **ספק** אם הם מתולעים מותר לטוחנם (ללא בדיקה) על מנת לתקנם לאכילה (ולא כדי לבטל האיסור). [הגרי"א, הגרב"צ אבא שאול והגר"ש ואזנר צ"ל (שם פ"ז הגה 12). וכן דעת הגרנ"ק זצ"ל (שם). ועי' עוד בגליון ק"ע].

ב. לשטוף פרי על מנת שלא יהיה בחזקת מתולע ולרסקו

אפילו אם הפירות ודאי מתולעים, אם יש טרחא לבודקם, מותר לשוטפם באופן ששוב אין ודאי איסור, ואז מותר לטחנם בכוונה לתקנם (כגון לשתיה), אף ללא בדיקה. [הגרי"ש, הגרב"צ אבא שאול (בדיקת המזון כהלכה פ"ז הגה 12) והגר"ש ואזנר צ"ל (שם ובמבית לוי על יו"ד אות כב עמ' כח). וכן דעת הגרנ"ק זצ"ל (שם). ועי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון ק"ע].

ג. איזה ריסוק מועיל

באופן שמותר לסמוך על טחינת הפרי, יש אומרים שצריך לטחון אותו באופן שהחתיכות תהיינה יותר קטנות מהתולעים (כגון ע"י בלנדר) [הגרי"א צ"ל (שם)]. ויש אומרים שמספיק לקצץ הפירות דק דק בסכין. [הגרשז"א והגרב"צ אבא שאול צ"ל (שם). ומסתבר כדעה זו שהרי לא בעינן שודאי התרסקה התולעת, עי' ט"ז (סי' פד ס"ק כ) ופלתי (ס"ק יט). ועי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון ק"ע].

ד. לרסק פרי מוחזק בתולעים או שמיעוט המצוי מתולע

פרי שמוחזק בתולעים דינו כודאי מתולע, ואסור לרסקו ללא בדיקה. אולם אם חייב בדיקה מחמת מיעוט המצוי, דינו כספק מתולע, ועל כן מותר לרסקו כשכוונתו לתקנו לאכילה. [עי' לעיל באותיות ז' וח' שפרי מוחזק נחשב כודאי מתולע, משא"כ במיעוט המצוי. ושו"ר שכן פסק הגרי"א זצ"ל (אשרי האיש פ"ב אות מד) והוסיף דיעשה לפנ"כ בדיקה קלה. אלא דעי' בשו"ע (סע' ט) ובש"ך (ס"ק כט) שמשמע דפרי שחייב בדיקה מחמת מיעוט המצוי מותר לאוכלו דוקא אם עבר ובישלו, אבל לכתי' אסור לבשלו אע"פ שאינו מכוון לבטל התולעים אלא לתקן הפירות. ויש לחלק, וצ"ע].

הלכות ברכות

קדימה למין שבעה

א. פירות ממין שבעה הכתובים בפסוק

כל הקודם בפסוק "**ארץ** חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון **ארץ** זית שמן ודבש (היינו דבש תמרים)" (דברים ח, ח), קודם לברכה. "ארץ" השני המוזכר בפסוק, הפסיק הענין, וכל הסמוך לו חשוב מהמאוחר ממנו ל"ארץ" הראשון. הלכך תמרים קודמים לענבים, שזה שני לארץ השני וזה ג' לארץ הראשון. [שו"ע (סי' ריא סע' ד)]. וקדימת הקודם בפסוק עדיף ממעלת חביב. [מ"ב (ס"ק כ)] וממעלת שלם. [שעה"צ (אות ג)].

ב. מין שבעה לשאר פירות

מי שמונח לפניו כמה מיני פירות מצוה עליו להקדים הפרי שהוא ממין שבעת המינים. [ואם המין השני חביב או אין ברכותיהן שוות, עי' לקמן]. [שו"ע (סי' ריא). ועי' במ"ב (ס"ק כח) שלהקדים הוי מצוה. אולם דעת הכה"ח (סי' רו אות לט) שהוא חיבוב מצוה. והטעם להקדמת מין ז' ביאר הפנ"י (ברכות מא.) שהוא מפני דגנאי הוא למין ז' שיפטרו אותו ע"י דבר שאינו ממין ז'. וכעין זה כתי' באבן העוזר (ריש סי' קסח)].

ג. הכוסס חטה ושעורה

חטה ושעורה קודמים דוקא כשעשה מהם תבשיל או פת. [שו"ע (סי' ריב סע' ה)]. ואז קודמים לשארי מינים אף אם הם חביבים אצלו יותר. [מ"ב (ס"ק כח)]. אבל כוסס חטה שברכתה בורא פרי אדמה, אינה קודמת לברכת בורא פרי העץ. [שו"ע (שם)]. וי"א שדוקא אם פה"ע חביב יותר אצלו אז הוא קודם אף שהוא מאוחר בפסוק, אבל אם שניהם חביבים בשוה חטה קודמת. [מ"א הובא במ"ב (ס"ק כז)]. וי"א שעל איזה שירצה יברך תחלה. [הגר"א הובא במ"ב (ס"ק כז וס"ק לה)]. ומ"מ אם החטה חביבה יותר אצלו מסתברא שיברך עליה תחלה. [מ"ב (שם)].

ד. האם יין קודם למינים הקודמים בפסוק

הא דתמרים קודמים לענבים מחמת קדימתם בפסוק, היינו דוקא שאוכל ענבים כמות שהן, אבל אם עשה מהן יין שמברכים עליו ברכת בורא פרי הגפן שהיא ברכה חשובה, היא קודמת לברך עליו תחלה. [רמ"א (שם סע' ד), מ"ב (ס"ק כד) וכה"ח (אות יח)].

ה. תבשיל מחמשת מיני דגן, אם קודם ליין

מעשה קדירה מחמשת מיני דגן (חטים, שעורים, כוסמין, שבולת שועל ושיפון), קודמים ליין. כי גם ברכת בורא מיני מזונות היא ברכה מבוררת כמו ברכת היין והרי היא קודמת ליין בקרא. [רמ"א (שם סע' ד) ומ"ב (ס"ק כד)].

ו. תבשיל משעורים, אם קודם לזיתים

ברכת חטים ושעורים שקודמת, היא רק מהשווה להן בסמיכה ל"ארץ" כמו חטים לזיתים ושעורים לדבש (היינו דבש תמרים), אבל שעורים (היינו מזון הנעשה מהן), לזיתים לא. [הרמ"א (שם) ומ"ב (שם)]. ויש אומרים שברכת בורא מיני מזונות, קודמת לכל. וכן עיקר. [מ"ב (ס"ק כה). ועי' עוד לקמן בענין קדימת מאכלים שברכתם מיוחדת, אות ה']].

ז. דין קדימה למין שבעה הנמצא בתוך סלט פירות

ז' המינים הנמצאים בתוך תערובת, כגון בסלט פירות שהרוב הוא תפוח עץ והמיעוט ענבים, יש להקדים המין שבעה והשאר נפטר בברכתו. ואם אין ברכותיהן שוות, כגון שהרוב הוא בננה והמיעוט הוא ענבים, מברך על מין שהוא הרוב והשאר נפטר בברכתו. [עי' במ"ב (סי' ריב ס"ק א) שהכריע שתערובת שכל מין ניכר לעצמו רק שא' רבה על השני, אין לברך על הטפל משום סב"ל. וי"ל דכ"ז הוא לענין הברכה, אבל לגבי קדימה יש לנקוט ולהחמיר שאין הדבר נחשב לתערובת, וע"כ יש להקדים המין ז'. אלא שי"ל דהיכן שאין ברכותיהן שוות יש להקפיד שלא לברך על המין ז' שהוא המיעוט, כי על הצד שהמיעוט (שהוא המין ז') אינו טפל אינו מקבל את הברכה של העיקר. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון מ"ח]].

קדימה לשלם

א. חתיכות פרי ופירות שלמים

היו לפניו חתיכות פרי ופירות שלמים (או חתיכות פת ופת שלמה), אם הכל ממין אחד מברך על השלם (ואם אחד מהם חביב, עיין בסמוך). [שו"ע (סי' קסח סע' א). ואע"פ דהתם מיירי בפת, עי' במ"א (רסי' ריא) שמבואר שה"ה בפירות, ועי"י"ש בשע"צ (אות ג). ועי' במ"ב (ס"ק א) שכתי' דטעם הקדמת השלם הוא משום הדור מצוה. ובשע"צ (שם אות ו) כתב שאיכא בהקדמת השלם משום מצוה מן המובחר].

ב. פרי שלם ופרי חביב חצוי

פרי אחד חצוי ופרי אחד שלם (וכן הדין בפת), אם ברכותיהם שוות ושניהם ממין שבעה, או שניהן אינן ממין שבעה, שלם עדיף. אפילו אם הפרי החצוי חביב. [שו"ע (רסי' קסח) ומ"ב (סי' ריא ס"ק ד)]. ואם אין ברכותיהם שוות הדבר ספק אם השלם עדיף או מין שבעה (שאינו שלם). [שעה"צ (אות ה)]. ועל כן יברך על איזה שירצה. [קצות השלחן (סי' נד בדה"ש ס"ק ד)].

ג. מאכל הנראה שלם

אם מחבר שתי חתיכות על ידי קיסם ונראות כפרי שלם, יש להקדימם לחתיכה אחרת. [שו"ע (סי' קסח סע' ב)]. ולפי זה הוא הדין מאכלים שאינם שלמים אלא נראים שלמים, כגון שניצל וכדומה, יש להם דין שלם. [שהרי מבואר מהשו"ע הנ"ל דשלם אינו דוקא כשהוא שלם באמת אלא לפי הנראה לעין. וע"כ מסתבר דה"ה במאכלים שאינן שלמים אלא שאחר הכנתם וכדו' בעיני בנ"א נראים שלמים].

ד. נטל פרוסת לחם והביאו לו לחם שלם

אם לא היה לפניו רק פרוסת פת, ונטל אותה כדי לברך עליה, ובתוך כך הביאו לפניו פת שלמה, מניחה בתוך השלמה ומברך. ואם כבר בירך על הפרוסה, יבצע אותה. [מ"ב (שם)].

ה. נטל חתיכת פרי ושוב הביאו לו מאותו מין שלם

נטל חתיכת פרי לברך עליה, ובתוך כך הביאו לו מאותו מין שלם, אינו צריך להניח החתיכה תוך השלמה. [עי' שעה"צ (סי' ריא אות ג)]. ועליו לעזוב הפרוסה ולברך על השלם. [עי' בחכם צבי (שאלה מה) שלפי דבריו יוצא דעליו לעזוב את החתיכה, ואף לפי השבות יעקב (ח"ב סי' ל וח"א סי' לז) שחולק עליו מ"מ מודה הוא דרשאי לעשות כן. ושו"מ שכן מבואר באלף המגן (שם ס"ק ב). ועי' בזה בגליון א']].

ו. קדימת מנה אחרונה למנה ראשונה במקום שברכתה קודמת

דיני קדימה תקפים דוקא כשאינם סותרים סדר האכילה, ועל כן אין צריך להקדים מנה האחרונה למנה ראשונה אף כשברכתה חשובה. [ריטב"א (ברכות פ"ג ה"ט), כה"ח (שם אות ה) ומהרש"ים (הדעת התורה שם). ועי' מש"כ בביאור הלכה (שם ד"ה וכן בפה"א ושהכל). ועי' עוד בגליון מ"ה].

קדימה לחביב ולגדול

א. פרי חביב

היו לפניו כמה מיני פירות, מקדים החביב עליו. וי"א שנקרא חביב המין שרגיל להיות חביב עליו, אפי' אם עתה חפץ במין השני. [תר"י (כח: ד"ה גמי) והרא"ש (סי' כה)]. וי"א שחביב נקרא מה שחביב עליו עתה. [רמב"ם (פ"ח הי"ג)]. והעיקר כדעה הא'. [שו"ע (סי' ריא סע' א) ומ"ב (ס"ק יג)]. וע"כ יברך על המין שרגיל להיות תמיד חביב עליו, ויטעם ממנו קצת ואח"כ יאכל המין שחפץ עכשיו לאכלו, ואחר גמר אכילתו יחזור לאכול המין הראשון. [מ"ב (ס"ק יז)]. ומ"מ אם שניהם חביבים עליו יברך על איזה שחפץ עתה. [מ"ב (סס"ק לה)].

ב. מין שבעה או חביב מה עדיף

שני מינים שברכותיהם שוות, ואחד מהם מין שבעה, מברך על מין שבעה. ואם אין ברכותיהן שוות, י"א שאיזה מהם שרוצה יקדים. [שו"ע (רסי' ריא) בדעה ראשונה בסתם]. וי"א שחביב קודם. [שו"ע (שם) בשם י"א]. והעיקר כדעה השניה. [מ"ב (ס"ק ט)]. ואם שני המינים חביבים אצלו בשווה יש אומרים שאז מברך על מין שבעה תחלה. [מ"א הובא במ"ב (ס"ק ט)]. וי"א שא"צ להקדים המין שבעה (כי אין ברכותיהן שוות). [הגר"א מובא במ"ב (ס"ק ט, כז ולה)].

ג. קדימת פרי גדול לשאר פירות

היו לפניו פירות מאותו מין, מהם גדולים ומהם קטנים (והוא הדין לענין פת), מברך על הגדול ופוטר השאר. ואם אחד מהם חביב חביב קודם. [מ"ב (סי' קסח ס"ק טו)]. וכן אם אחד מהם שלם, שלם קודם. (כמבואר לעיל לענין קדימה לשלם). [שו"ע (סי' קסח סע' א-ב) ושם מיירי לענין פת, ומסתבר שה"ה בפירות. עי' במ"ב (סי' קסח ס"ק טו)].

ד. קדימה לכוס משקה מלאה

יש אומרים שיש מעלה של גדול בכוס משקה מלאה. [הגרי"א זצ"ל (תל תלפיות תשרי תשע"ג עמ' טז) והגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קז). אולם התהל"ד (סי' קסז אות א) מסתפק בזה. ועי' בזה בגליון ב']].

קדימת מאכל שברכתו מיוחדת

א. ברכת בורא פרי העץ ופרי אדמה לברכת שהכל

הביאו לפניו דבר שברכתו בורא פרי העץ ודבר שברכתו שהכל, ברכת בפה"ע קודמת שהיא חשובה שאינה פוטרת אלא דבר אחד. [שו"ע (סי' ריא סע' ג)]. ואפילו מין השני חביב עליו הדין כן. [מ"ב (ס"ק יד ז)]. והדין כן אפילו אם הדבר שברכתו שהכל הוא גם ממין ז'. [שעה"צ (אות ט)].

ב. ברכת בורא פרי אדמה לברכת שהכל

הביאו לפניו דבר שברכתו בורא פרי האדמה ודבר שברכתו שהכל, ברכת בפה"א קודמת. [שו"ע (סי' ריא סע' ג)]. ואפילו מין השני חביב עליו. [מ"ב (שעה"צ אות ט)]. והדין כן אפילו אם הדבר שברכתו שהכל הוא גם ממין ז'. [שם].

ג. ברכת בורא פרי העץ לברכת פרי אדמה

אם הביאו לפניו דבר שברכתו בורא פרי העץ ודבר שברכתו בורא פרי האדמה, יש אומרים שאיזה מהם שירצה יקדים. [שו"ע (שם)]. ויש אומרים שברכת בורא פרי העץ קודמת. [שו"ע (שם) בשם י"א]. ונכון לנהוג כשיטה האחרונה אם שניהם שווים בחביבות. [מ"ב (שם ס"ק יח). ועי' בכה"ח (אותיות ו ויד) שמנהג בני ספרד להקדים בפה"ע אפי' אם בפה"א חביב עליו]. אכן אם פרי האדמה חביב עליו יותר, מברך על החביב. ואם הפרי העץ חביב לו עתה, אע"פ שבדרך כלל חביב עליו הפרי האדמה, יברך על המין שברכתו בורא פרי העץ. [ביאור הלכה (סד"ה ויש אומרים)]. וכן אם פרי האדמה הוא מין שבעה, כגון קליות של חטים, ותפוח או אחד משבעת המינים, יש לו לברך תחלה על החיטה שהיא מין שבעה וקודמת בפסוק. [מ"ב (שם ס"ק יח)].

ד. ברכת המוציא

ברכת המוציא קודמת לברכת בורא מיני מזונות, וכל שכן לשאר ברכות. ואף על פי שהדבר השני חשוב (כגון שהלחם משעורים והמזונות מחטים) או חביב עליו. [רמ"א (שם ס"ק כט)].

ה. ברכת מזונות על אורז

האוכל מאכל שאינו ממין שבעה יחד עם אורז שברכתו בורא מיני מזונות וכדומה, דעת השו"ע שאין צריך להקדים האורז, משום שאין קדימה לברכת בורא מיני מזונות, כיון שאין לברכה זו מעלה בפני עצמה. [כן הוכיח מהשו"ע הפמ"ג (א"א סדר הקדימה אות ב), וכ"כ הכה"ח (סי' ריא אות כז)]. אולם דעת המ"ב שיש לאורז דין קדימה. [שם (ס"ק כה) ושעה"צ (אותיות טז וכח)].

קדימה בין משקה למאכל מוצק

א. מאכל מוצק

דיני קדימה הנזכרים לעיל נאמרו אף באופן שמין אחד הוא מאכל מוצק והשני הוא משקה. [פמ"ג בסי' רי"א (מ"ז ס"ק ו) ומ"ב (שם ס"ק טז). דלא כהריטב"א (ברכות מא. ד"ה ולענין הלכה) והפמ"ג בפתיחה לברכות (סוף אות ח). ועי' עוד לקמן באות ג' האם מין שבעה בתורת משקה מאבד חשיבותו].

ב. קדימת מאכל למשקה

יש אומרים שאכילה קודמת לשתיה. ויש לחוש לכתחלה במקום שאין מעלה אחרת נדחית מפני זה. [עי' בערוה"ש (סי' ריא אות יז). אולם משאר הפוסקים משמע שלא כדבריו. וכן משמע בגינת וורדים (הספרדי כלל א סי' ז סד"ה אמנם) וע"כ אין לדחות מעלה אחרת מפני זה].

ג. ז' המינים שעשאם משקה

משקה העשוי מז' המינים (כגון שכר), יש אומרים שאין לו דין קדימה. [מ"א (סי' קפב ס"ק ב) משום שברכתו שהכל. והפמ"ג (שם) כתב טעם אחר כי לא נשתבחה אר"י בכך]. ויש חולקים. [ב"ח (שם), ט"ז (ס"ק א) וגר"ז (סוף אות ג). ועי' בראש יוסף (ברכות מא. ד"ה אמנם) ובפמ"ג (סי' ריא מ"ז ס"ק ב וא"א ס"ק ג) הובא בשע"צ (שם אות ט) שדבש תמרים אע"פ שהוא שהכל מ"מ מעלת מין ז' יש לו כי הוא "דבש" הכתוב בתורה, ומ"מ מאכל שהוא פרי אדמה וכדו' יש להקדימו לפניו].

ד. פרי מז' המינים מרוסק

ריסק פרי ממין ז' אפילו אין תוארו וממשו ניכר נראה שיש לו דין קדימה. [אע"פ שפסק הרמ"א (סי' רב סע' ז) שפרי מרוסק שאין תוארו וממשו ניכר מברך עליו שהכל, מ"מ י"ל דיש לו דין קדימה דלא גרע ממשקה שמבואר לעיל אות ג' שיש להקדימו. ואף המ"א שם י"ל דידוה בזה, שהרי מש"כ הרמ"א הנ"ל שברכתו שהכל היינו לחומרא, אבל מעיקר הדין ברכתו כברכת הפרי, וא"כ לא שייך טעמו של המ"א שכתי' לענין משקה (עי' באות ד')]. ולדעת הפמ"ג שם יש להסתפק בזה. ומ"מ מאכל שיש לו ברכה מבוררת יותר ודאי יש להקדימו לפניו].

להאזנה לשיעורי בעמח"ס שמעתא עמיקתא שליט"א במספר ישיר 073-295-1244

להצטרפות לרשימת התפוצה ללא עלות ניתן לשלוח בקשה לדוא"ל: amikta@amikta.co.il

© שמעתא עמיקתא – נתרם בעילום שם להצלחת התורם ומשפחתו – לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 052-767-0503